

Ена С. МИРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

МИЛИВОЈЕ ЈОВАНОВИЋ (1905–1984) САРАДНИК ОКУПАТОРА И/ИЛИ САРАДНИК КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ: ПРИЛОЗИ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ БИОГРАФИЈЕ**

Апстракт: Рад обрађује биографију Миливоја Јовановића (1905 – 1984), полицијског службеника, шефа Опште полиције у Београду у међуратном периоду и шефа Одељења специјалне полиције на почетку Другог светског рата. Специјална полиција се првенствено бавила хашпењима и ислеђивањима комуниста, а Јовановић је на овој функцији остао до јула 1941. године да би након тога био премештен у Инспекторски одсек у коме је радио до марта 1944. године. За време његовог службовања током Другог светског рата донета је одлука о евиденцији Јевреја, а Јовановић је био и стални члан комисије које је одлучивала о категоризацији логораша на Бањици. Мање познат податак из његове биографије је да је током рата, али и пре њега помагао појединим комунистима да избегну рације или их је ослобађао затворске казне. Због тога је био ослобођен од стране ОЗНЕ након рата и није издржавао казну као „сарадник окупатора“. У овом раду смо на основу релевантне литературе и архивске грађе, као и грађе које нам је дала породица Миливоја Јовановића, настојали да осветлимо пре свега тај аспект деловања Миливоја Јовановића током Другог светског рата.

Кључне речи: Миливоје Јовановић, биографија, Специјална полиција, Други светски рат, комунисти, колаборација.

КРАТАК ПРЕГЛЕД ИСТОРИЈАТА УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА ДО ОСНИВАЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ

Управа града Београда, основана је у 19. веку, када је 1806/1807 године, Јаков Ненадовић почео да врши функцију команданта вароши Београда, а уједно и обављао послове из управно-полицијског делокруга. Њено континуитет можемо пратити од 1828. године, а званичан назив Управа вароши Београда уведен је 1870. године (Божовић 1995: 23). Ова институција је наставила да постоји и након Првог светског рата, а непосредно после ослобођења је имала два одељења: административно и саобраћајно. Посебном Уредбом из 1920. године, реформисано је Устројство Управе

* Научни сарадник, ena04111986@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

града Београда и тада су поред постојећа два установљена и два нова одељења: одељење јавне безбедности и одељење опште полиције (Божовић 1995: 88).

Када је у августу 1920. године КПЈ остварила значајан успех на локалним изборима у Београду било је то упозорење политичком врху Краљевине СХС о све већем политичком утицају комуниста. Власти Краљевине СХС настојале су да зауставе успон КПЈ (Ристановић 2019: 50), а Управи града припао је задатак да спроводи репресивне мере против комуниста и њихових следбеника (Божовић 1995: 88). Седам месеци након избора донет је Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, који је још више прооштрио одредбе прописане „Обзномом“ означавајући комунисте као „дефетистички елемент јер руше ауторитет власти, раде на разбијању државе, шире тенденциозне и лажне вести, позивају војску и народ на непослушност“ (Николић 1990: 87). Отпочело је хапшење комуниста, који су махом спровођени у главни полицијски затвор, познат под називом „Главњача“, на данашњем Студентском тргу који је имао два дворишта – једно за криминалце, а друго за политичке хапшенике, међу којима је највише било комуниста. Сваки квартал такође је имао свој затвор (Божовић 2014: 30). Упркос ригорозним мерама власти, комунистички илегалци су наставили да агитују против система, и то првенствено међу радничком класом и студентском омладином, учествујући у организовању штрајкова, демонстрација, штампајући прогласе и пароле и оснивајући различите секције и удружења (Марјановић 1964; Дамјановић 1966; Vasić 1977).

Нова уредба са законском снагом о Управи града Београда у Краљевини Југославији, донета је за време Шестојануарске диктатуре, тачније 14. јануара 1930. године. Уредба је прописивала да је Управа града Београда подређена министру унутрашњих послова. Она је обухватала територију општина Београд, Земун и Панчево, а установљена је нова подела на следећа одељења: Административно, Одељење опште полиције (које је имало улогу политичке полиције), Одељење кривичне полиције, Одељење саобраћајне полиције и Одељење техничке полиције (Матијашевић 2017: 67). Без обзира на политичке промене које су се одвијале у међувремену, оваква структура је наставила да функционише до почетка Другог светског рата.

За време владе Милана Стојадиновића и промене спољнополитичке оријентације (окретање ка Немачкој и Италији) дошло је до сарадње Управе града и немачке полиције. Године 1937. постигнут је и званични споразум о сарадњи, након чега је уследила размена полицијских делегата између Југославије и Немачке. У Југославији су од тада боравили и били веома активни немачки обавештајци, прикривени дипломатским и делегатским дужностима, међу којима су највише утицаја имали Ханс Хелм, официр Гестапоа, и Карл Краус, СС-мајор, један од организатора шпијунаже (Божовић 1995: 203).

Након бомбардовања Београда 6. априла 1941. године престала је да функционише и Управа града у којој је настало расуло, а у граду је до доласка Немаца владало безвлашће (Божовић 2014: 30). По увођењу окупационе управе задатак да успоставе поново полицијски систем, који ће се у великој мери ослањати на домаћу полицију, имале су Ајнзацгрупа Полиције безбедности и Службе безбедности надлежна за Југославију и у оквиру ње Ајзанцкоманда надлежна за простор окупиране Србије (Туцовић 2021: 85). Напред поменути Ханс Хелм и Карл Краус добили су

под окупационом управом нове улоге. Ханс Хелм је постављен на чело београдске испоставе Гестапоа, тајне државне полиције, док је Карлу Краусу поверено управљање новоформираном Оперативном командом полиције, која је била подређена оперативној групи за Југославију (Koljanin 2011: 147). Немачка полиција је имала до 1942. године две засебне организације: БДО која је била полиција за одржавање реда, а на чијем челу је био генерал-мајор Андреас Мај и БДС која је била полиција безбедности и СД обавештајне службе, на чијем челу је најпре био др Вилхем Фукс.¹ До реорганизације је дошло почетком 1942. године именовањем Аугуста Мајснера на место вишег вође СС полиције и када су обједињене ове две организације. У јануару 1942. године дошло је до још једне измене када је Емануеле Шефер, преузео дужности које су претходно водили Хелм и Краус (Ристановић 2020: 53).

Што се тиче Управе града Београда (УГБ), конфузно стање је кратко трајало. Хелм и Краус су 19. априла обавили састанке са Драгомиром Јовановићем, који два дана касније, 21. априла именован за „изванредног комесара“ Београда, позицију која је обједињавала функцију управника града и председника општине (Туцовић 2021: 86). Надлештво Београдске полиције је поново успостављено, а наредбом озваниченом 25. априла прописани су организација и делокруг рада.² Полицију-Београда су чинила три одељења: Административно, Специјална полиција и Кривична полиција (Божовић 1998: 110). Поред ова три одељења постојала су још и месна полиција, полицијска стража; Збор полицијских агената, као и четири одсека: Финансијски, Централна пријавница, Техничка полиција и Одсек за чување морала (Божовић 1998: 110). Функцију подручних органа вршило је 16 квартова и два полицијска комесаријата железничке и парабродске полиције. УГБ је имала надлежност над територијом Општине града Београда и на територију 10 околних општина (Великомокролушке, Вишњичке, Жарковачке, Железничке, Јајинчке, Кнежевачке, Кумодрашке, Маломокролушке, Мирјевске и Ресничке). Ван надлежности УГБ остали су Београд, Земун и општина Бежанија, док је Управа града је била непосредно подређена комесару унутрашњих послова (Божовић 1998: 110).

Задужење над пословима заштите личне имовине, мира и спокојства грађана, сузбијање криминала и хапшење починилаца криминалних дела припало је Одељењу кривичне полиције, док је у делокруг рада Месне полиције спадало прегледање пијаца, осталих јавних места, локала и слично. Контролу јавног саобраћаја вршило је Одељење саобраћајне полиције, док је Одељење полицијске страже обављало позорничку службу, вршило поједине послове дежурства, подносило пријаве о преступима и приводило починиоце (Божовић 2014: 33). Збор полицијских агената УГБ је било једно од најважнијих тела јер су се агенти распоређивали у складу са потребама службе по осталим одељењима. У јуну 1941. године УГБ је располагала са 12 поднадзорника и 29 агената, већином оних који су радили на тим местима и пре почетка рата и прошли одговарајућу обуку и проверу (Ристановић 2020: 57).

Полицијски квартави су пак представљали административне јединице са јасно ограниченом територијом на којој су деловали. Сваки од квартова је имао своје седиште где су се издавале путне исправе, пријављивали станари и водили ухапшеници.

1 Историјски архив Београда (ИАБ), ГЕСТАПО, МГ–XXI/226, 1.

2 ИАБ, П–1/29, В–4, Збирка наредба и упутстава бр. 1, Издање Општине града Београда 1941.

На челу кварта био је старешина кварта, који је вршио контролу и распоред својих службеника. Старешине квартова су биле задужене и за послове одржавања реда и мира, вођење евиденције становника и друго, а била им је дужност да сарађују са немачким окупационим властима.³ Запослени у квартовима били су старешина кварта, један или више чиновника, официр, полицијски агент УГБ и стражари. Сви квартави имали су Кривично, Извршно и Архивистичко одељење. Имали су могућност да ухапсе сумњиве, али су их могли задржати 24 часа, које су упућивали даље надлежним полицијским органима или су пуштани на слободу.⁴ У јуну 1941. године укупан број стражара који су радили у квартовима био је 350 док је у истима радило 15 официра. Стражари су редовно патролирали београдским улицама, у двочланим групама, од којих је један члан обавезно носио оружје са собом. Заједно са њима агенти који су припадали Збору полицијских агента у цивилу су вршили полицијско-управну службу.

Контролу над железницом, железничким пругама и станицама, вршио је Комесаријат железничке полиције. Комесаријат паробродарске полиције контролисао је ток Саве и Дунава, укључујући контролу над пловним објектима на територији окупираног Београда. На челу комесаријата били су полицијски комесари, а у ова два комесаријата вршило је службу 15 агената (Ристановић 2020: 58). Одмах по окупацији поново је успостављена жандармерија која је придодата Министарству унутрашњих послова и вршила је функцију органа државних власти, задужена за јавну безбедност у градовима и у унутрашњости (Димитријевић 2011: 18). Управа града Београда имала је своју стражу која је бројала 831 стражара и надзорних чиновника у јуну 1941. године и била у колаборацији са окупатором. До промена је дошло када је 3. марта 1942. године формирана Српска државна стража, која је преузела функцију од жандармерије и била је непосредно потчињена Управнику града (Димитријевић 2011: 177).

Специјална полиција имала је посебно важну улогу. Она је настала на темељима Опште полиције која је постојала у међуратном периоду, а чији су службеници четвртог одељења били најбољи познаваоци организационе структуре, облика деловања и кадрова КПЈ (Ристановић 2019: 364).⁵ Идејни творац овог одељења које је суштински вршило функцију политичке полиције, био је Драги Јовановић. Ингеренције овог одељења биле су: одржавање државног поретка и безбедност, праћење политичког и друштвеног живота, вршење надзора над сумњивим лицима, контрола рада удружења и одржавања скупова, контрола штампе, пријављивање домаћих и страних држављана, одобравање разних приредби (Бојовић 1995: 198).

На основу Правилника од 20. октобра 1941. године установљени су следећи одсеци Специјалне полиције: I - административно-иследни, II - за унутрашњу политику и сузбијање саботажа, III - за странце и пограничну службу, IV - сузбијање комунистичке акције, V - за удружења и штампу, VI - централна пријавница, VII - одсек

3 Исто.

4 ИАБ, 1886, Збирка досијеа револуционара радничког покрета и народноослободилачког покрета, МГ 4224/626, Предмет Сергија Голубјева.

5 Према исказу Сергеја Голубјева, Специјална полиција је добила назив због психолошког ефекта који је требало да изазове код становништва, односно тежње да заплаши (Исто).

за Јевреје и Роме. Осим њих постојало је још и Одељење полицијских агената и Картотека.⁶ Миливоје Јовановић, предратни шеф Одељења опште полиције са дугогодишњим искуством који одмах приступио организацији Специјалне полиције према посебном „Распореду рада у Одељењу специјалне полиције УГБ“. За свог заменика одредио је полицијског комесара Анђелка Божиновића, док је вођење административних послова, вршење провера и вођење истрага поверио приставу УГБ Боривоју Митровићу. За шефа картотеке поставио је Јанка Јанковића, а писара Пасквала Богдановића задужио је за припремање и достављање дневних и периодичних извештаја одељења. Формиран је одсек за Јевреје који је поверен полицијском комесару Јовану Николићу и писару, Николи Николићу. Надзор над распуштеним политичким партијама додељен је писару Јосифу Вучинићу, а контрола друштава и удружења као и штампе приставу Радосаву Стожинићу и приправнику Александру Јеловцу. Канцеларијско управни чиновник Казимир Магашкић и писар Ђура Тришковић били су задужени за сузбијање стране пропаганде и проверавање и привођење лица по тражењу немачких власти. За руковођење пословима пријављивања и одјављивања странаца одређен је комесар Жарко Марковић (Божовић 1995: 61). На челу Специјалне полиције у току Другог светског рата најдуже се задржао Илија Паранос.

Руковођење најбројнијом групом Специјалне полиције поверено је Божида-ру Бећаревићу.⁷ Њен је посао био: сузбијање комунистичке акције и пропаганде, проналажење и хватање комуниста, ислеђивање њихове кривице и кажњавање. Од помоћника помагали су му: Стеван Штерић, Радосав Радан Грујичић и Бранислав Божић док је руковођење агентима додељено Миодрагу Миленковићу (Божовић 2014: 61). Главне активности Специјалне полиције у пракси биле су откривање и хапшење комуниста као и њихова ислеђивања у чему је имала „одрешене руке“, док је по питању ислеђивања Јевреја или свештенства Српске православне цркве одлучујућа улога припала Гестапоу. По својој суштини Специјална полиција је била орган Гестапоа, а њени агенти сарадници немачког окупатора. Редовно, сваког дана Специјална полиција подносила је дневне рапорте Управнику града о свему важнијем у пословању. У његовом кабинету ови су извештаји превођени на немачки језик и он их је подносио Војном заповеднику за Србију. Што се тиче Гестапоа њему је Специјална полиција подносила од извештаја о појединим питањима која су ову установу из различитих разлога интересовала. Ови извештаји су у прво време подношени на српском језику, а касније на немачком. Гестапо је пак достављао Специјалној полицији податке о комунистима, а она је даље настављала истраге.⁸

6 ИАБ, УГБ, СП, К-589, Правилник о организацији и раду у Одељењу специјалне полиције.

7 Божидар Бећаревић (1910 – 1950) рођен у Десимировцу поред Крагујевца. Отпочео је своју полицијску каријеру 1932. године. Био је најпре шеф политичког одељења у Крагујевцу, помоћник комесара пограничне полиције у Коториби. Године 1940. долази на рад у београдску полицију. За време окупације постао је шеф IV „антикомунистичког“ одсека Специјалне полиције, и на тој дужности остаје све до 4. октобра 1944. године, када је побегао из земље. Државна комисија за ратне злочине ДФЈ га је 1945. године прогласила ратним злочинцем. (Ђирковић 2009: 57).

8 ИАБ, фонд 221, Окружни суд Београд (ОСБ), Суђење Божида-ру Бошку Бећаревићу, Светозару Вујковићу и Николи Губареву, Записник о наставку саслушања Божидара Бошка Бећаревића од 7. 06. 1949. године, 14. 07. 1949.

МИЛИВОЈЕ МИЛЕ ЈОВАНОВИЋ

Миливоје Јовановић је рођен 5. фебруара 1905. године у Крушњу, од оца Михаила и мајке Ангелине. Завршио је Правни факултет у Београду 1934. године, а у полицијској служби провео је више од 19 година, радећи различите управно-полицијске послове. У периоду од 1923. до 1926. године био је запослен у Министарству унутрашњих послова где је радио на издавању потврда о држављанству. Потом је након одслуженог војног рока радио у више квартова у Београду као писар, од 1928. до 1931. године. Од 1932. до 1934. године био је Комесар на аеродрому у Земуну, да би потом од 1935. до 1937. године радио као старешина XII кварта и био задужен између осталог и за безбедност чланова краљевског дома приликом изласка ван дворског круга.⁹ Био је у пратњи кнеза Павла Карађорђевића на путу у земљи у иностранству (Subotić 2021: 9).

У праскозорје Другог светског рата у Београду његова каријера је кренула узлазном путањом, па је 1938/1939. године био помоћник шефа одељења Опште полиције и у том периоду радио је као главни иследник на првом великом случају, испитивању поводом корупције генерала Ђорђа Јорговића¹⁰, начелника инжењерско техничког одељења Министарства војске и морнарице (Вјелјас 2004: 169). Јовановић се добро показао на овом месту, и већ од маја 1940. године именован је за вршиоца дужности Опште полиције.¹¹ На тој функцији је организовао хапшење појединих припадника немачке обавештајне службе у Београду, али организовао и транспорт и изручење бившег председника владе Милана Стојадиновића, од Илиће до Ђевђелије, где су га преузеле британске власти (Ристановић 2021: 1).

Након избијања демонстрација 27. марта 1941. године, био је кратко ухапшен и саслушаван као шеф Одељења опште полиције и на тој дужности га је дочекала окупација (Божовић 1998: 78). У току априлског бомбардовања односно 6. и 7. априла био је на дужности да би следећих 6 дана провео као резервни официр. Непосредно после априлског бомбардовања учествовао је у спаљивању поверљиве архиве, међу којом су се налазили и спискови хапшених комуниста. Већ 14. априла одазвао се на немачки позив припадницима полиције и жандармерије да се врате на своја радна места. На том месту окупио је и своје некадашње сараднике и организовао рад ове установе.

9 ИАБ, УГБ ОЗНА-Ј, К-138а, Досије Јовановић М. Миливоје.

10 Ђорђе Јорговић (1883 – 1944) био је инжењерско технички бригадни генерал. Школовао се у Русији, где је завршио Електротехничку школу у Петровграду (1911 – 1914). За време школовања учествовао у Балканским ратовима у Дринском телеграфском одреду, да би се после тога вратио у Русију где је наставио школовање. Учествовао је у Првом светском рату, при Тимочкој дивизији и Трећој армији. Након рата, напредовао је у каријери, 1930. године унапређен је у чин генерала, а од 1936. године био је на функцији најпре в.д. а потом и начелника Инжењерско-техничког одељења Министарства војске и морнарице. Две године касније, против њега и још тројице потчињених покренута је истрага због корупције коју је водио Миливоје Јовановић. Сва четворица су 1. августа 1938. године завршила у притвору, а пресудом Војног суда Јорговић је лишен и војног чина. Преминуо је 1944. године и сахрањен на Новом гробљу у Београду. (Вјелјас 2004: 168 – 169)

11 Исто.

Миливоје Миле Јовановић
(ИАБ, ЗФ, РП и НОП, j/49)

У времену док је био на челу Опште полиције извршена је, између осталог евиденција Јевреја по наредби Гестапоа - наређено им је да морају носити жуте траке, утврђени су критеријуми ко се све сматра Јеврејином, забрањено им је бављење различитим професијама, одузимања им је лична својина и ограничен приступ јавним местима (Божовић 1998: 138).

У новој реорганизацији Управе града, Јовановић је био именован да буде на челу Одељења специјалне полиције (Божовић 1998: 117). На тој функцији је остао на дужности до јула 1941. године, када је смењен „због недоласка на дужност, нерада и саботажа“. Због тога је био конфиниран у своме стану 20 дана (без страже) премештен је у Инспекторски одсек у коме је радио до марта 1944. године (Божовић 1998: 138).

Док се налазио у Инспекторском одсеку, Миливоје Јовановић је прихватио да буде члан Сталне комисије Министарства унутрашњих послова за категоризацију хашшеника у логору Бањица, од тренутка њеног оснивања 31. октобра 1942. године. Ова комисија је имала задатак да разврстава логораше у различите категорије и да одређује њихову даљу судбину укључујући ту и осуде за смрт стрељањем (Божовић 2014: 445).

Ухапшен је марта 1944. године од стране Гестапоа, по реферату некадашњег колеге Николе Губарова „због нерада, саботаже и непријатељски расположеног држања према окупатору.“ (Божовић 2014: 445). Немамо сачувано саслушање са овог хашшења, па није могуће утврдити ни тачне оптужбе, ни да ли је Јовановић нешто признао и шта полицији. Интерниран је у логор на Бањици од стране СС, 18. априла 1944. године. Било је предвиђено да са другим затвореницима буде депортован у логор Матхаузен, али се то ипак није догодило највише захваљујући

интервенцији пријатеља, али и неорганизованости немачких окупационих власти (Subotić 2021: 10). На Бањици је боравио до 31. јула 1944. године када је пуштен на слободу.¹²

По ослобођењу саслушан је од стране ОЗНЕ, сачуван је записник од 1. децембра 1944. године¹³ у коме му је тражено да се изјасни о својој делатности у току рата. У овом записнику се изјаснио да је помагао припаднике НОП-а, као и то да су му поједини чланови уже породице били у НОП-у. Конкретно је навео да му је брат председник НОО за срез рађевски (Крупањ), да му је један синовац присуствовао ко делегат среза рађевског на Првом конгресу Антифашистичке омладине Србије, док су му друга два синовца, која су једно време живела код њега, васпитавана у антифашистичком духу и да су после рата постали запажени у Круњу у омладинском антифашистичком покрету.¹⁴ Јовановић је у овом исказу понудио и да достави доказе о својој сарадњи са НОП-ом, које нисмо пронашли као део овог досијеа. Међутим, на основу других докумената види се да је Јовановић убрзо пуштен од стране ОЗНЕ, већ 17. децембра 1944. године.¹⁵ Када је наредне године трговачким послом стигао у Љубљану поседовао је све документе потребне да може слободно да обавља своје послове: објаву за улаз у Министарство унутрашњих послова, потврду ОЗН-е за Београд да је био саслушаван и пуштен са потписом шефа I одсека Чила Ковачевића од 27. августа 1945. године, као и потписану отпусницу ОЗН-е за Београд од 17. децембра 1944. године, и дозволу за пут.¹⁶

Породица Миливоја Јовановића нам је дала документ, заведен руком као досије 555, заправо текст адвоката Миодрага Поповића, који је сачињен након хапшења Јовановића, у коме су наведене услуге које је Јовановић чинио НОП-у непосредно пре као и на почетку окупације.¹⁷ У том списку је наведено само оно што је Миливоје Јовановић чинио посредством адвоката Миодрага Поповића.

Као једна од првих ствари наводи се списак комуниста, који је Миливоје Јовановић доставио Поповићу да га даље проследи. Наиме, у Специјалној полицији је скоро одмах по окупацији начињен списак који је бројао од 200-300 сумњивих лица као комуниста, које је требало ухапсити. На том списку су радили Божидар Бећаревић, Светозар Вујковић, Радан Грујчић и други вероватно укључујући и самог Јовановића који је био шеф одсека Специјалне полиције. Он је информацију о списку пренео адвокату Поповићу са којим је редовно одржавао контакт и понудио да копије, његовим посредством, преда комунистима. Поповић је затим,

12 ИАБ, Уверење издато од стране Историјског архива у Београду да је Миливоје Јовановић био заточеник Логора на Бањици на захтев Ене Мирковић.

13 У досијеу Миливоја Јовановића стоји да је његово хапшење затражено 9. децембра 1944. године и да је званично ухапшен 10. децембра, тако да је могуће да постоји грешка у датуму, тј. да је једна нула изостављена и да је записник са саслушања заправо од 10. децембра 1944. године.

14 ИАБ, УГБ ОЗНА-Ј, К-138а, Досије Јовановић М. Миливоје, Записник са саслушања од 1. децембра 1944, 2.

15 Исто.

16 ИАБ, УГБ ОЗНА-Ј, К-138а, Досије Јовановић М. Миливоје, Затражена потврда података за Миливоја Јовановића.

17 Приватна архива др Јелене Суботић, досије 555, предмет: Миливоје Миле Јовановић, бивши службеник Управе града Београда.

уз сагласност Иве Лоле Рибара и др Ивана Рибара, пристао да узме списак. По списак је крајем јуна 1941. године у Управу града отишао Милорад Феликс (после рата члан Секретаријата друштва „Југославија-СССР“) који га је предао Поповићу, а он га је проследио Ивану Рибару, Иви Лоли Рибару и показао Велибору Глигорићу и др Михаилу Вучковићу, професору Универзитета. Према овом документу Поповић и Феликс су сачували тај списак и предали га октобра 1944. године, потпуковнику Југословенске армије, Чилу Ковачевићу.¹⁸ Нисмо пронашли овај списак, али с обзиром да је управо Чиле Ковачевић потписао и отпусницу из ОЗНЕ за Миливоја Јовановића и да се помиње више сведока који су могли да потврде ово, исказ је био вероватно веродостојан.

У послератним сећањима помињало се да је такав један списак комунистима дотурио и Јанко Јанковић, шеф картотеке који је такође присуствовао овом састанку (Поповски 1954: 34). па је могуће да је таква информација процурела из више извора из Специјалне полиције.

У досијеу даље стоји да је на дан избијања рата између Немачке и СССР, тачније 22. јуна 1941. године Миливоје Јовановић, заказао телефоном састанак са Милодрагом Поповићем и обавестио га је да ће почети хапшења комуниста. То је Поповић пренео тадашњем професору Универзитета Ђури Микијељу, који је о томе известио Иву Лолу Рибара. Јовановић је упозорио такође Рибара да се склони из стана своје сестре где се скривао са још неким комунистима.¹⁹

Такође је у току лета 1941. године запазио, наводно случајно, у башти неке виле на Топчидерском брду др Ивана Рибара, који се тамо скривао и упозорио га да се склони. Исто је упозорио и Драгана Павловића Шиљу, познатог комунисту пре рата (погинуо 1943. године, борећи се као припадник НОВЈ), кога је срео изнад „Мостара“. Приметивши га Шиља је покушао да се закони, бришући марамом лице, али га Јовановић није ухапсио, већ га је упозорио да је у правцу „Мостара“ рација и да не иде тамо.

У току окупације 1942/1943. године, заузео се у Централној пријавници, да сестра књижевника Јована Поповића, која је тада била пуштена из логора на Бањици, добије личну карту захваљујући којој је отишла у партизански одред. Наводно је у том истом периоду понудио Поповићу да то уради за друга лица, али пошто Поповић тада није имао никакву везу прешао је преко ове могућности.

Други део документа се односи на услуге које је Јовановић чинио појединим ухапшеним комунистима пре почетка Априлског бомбардовања. На списку се углавном налазе лица хапшена током 1939. и 1940. године, а који су у послератној Југославије постали високи функционери. Тако се наводи да је преко адвоката Милодрага Поповића интервенисао да се пусти на слободу Драгица Срзентић, после рата начелница Министарства спољних послова, која је била ухапшена 30. децембра 1940. године, а пуштена како би се спречила шири истрага против „Ботич-а“. Затим, када је због истог ухапшен и Риста Стефановић (после рата вице гувернер Народне банке ФНРЈ) са још два функционера „Ботич-а“, Јовановић је успео да

18 Исто, 1.

19 Исто, 2.

издејствује да им казна затвора буде замењена новчаном. Такође је затворске казне у трајању од по 30 дана заменио новчаним и у случајевима Михаила Ратковића и његовог зета Радомира Јокића, као и у случају познатог књижевника Радована Зоговића.

Јовановић је према овом документу интервенисао да се из затвора пусти Раде Жигић (после рата генерал-лајтнант ЈА у Загребу) и његова сестра који су били ухапшени као службеници Централе за огрев, као и неки студент, Срзентић који је ухапшен због поседовања летка. Затворске казне је ослободио и Илију Шакића радника аеро-индустрије из Земуна који је био ухапшен као члан штрајкачког актива аеро-индустрије. Из затвора је ослободио на интервенцију Поповићеву и брата књижевника Јована Поповића, који је ухапшен у току манифестација 1. маја 1940. године у сукобима са полицијом, због чега је требало да проведе 30 дана у затвору, али је убрзо пуштен. На интервенцију Миодрага Поповића, ослободио је хапшења и Ђуковић Мирка, после рата члана Ревизионе комисије ЦК КПС, јер је на њега гледао као на рођака Поповићевог.

У тексту се помиње да је прогонства ослободио мимо знања Четвртог одсека Машановић Николу и др Моиса Папа из Сарајева као и неког Милаковића (после рата санитарски пуковник ЈА). Интервенисао је и када је дошло до сукоба у удружењу адвокатских приправника, приликом скупштине 1940. године. Наиме, Управа удружења у којој су се налазили тада комунисти, није желела да записник и резолуцију достави полицијском комесару збора Ножићу, због чега су приведени на саслушање. Међутим, Миливоје Јовановић је интервенисао у овом случају и наредио њихово пуштање позивајући се на лош утисак који полиција оставља уколико на тај начин третира адвокатске приправнике.²⁰

У овом документу испод појединачно навођених случајева дати су и додатни подаци о особама које могу да посведоче и потврде веродостојност изнетих података. Немамо сачувана њихова сведочења, нити знамо да ли је неко од тих лица позиван на саслушања у ОЗНИ. Ипак, Миливоје Јовановић је кратко задржан, свега 7 дана, није био у затвору, нити у логору, нити је проглашен за сарадника окупатора, што је била судбина многих који су у рату били запослени у државним институцијама, нарочито на тако високим позицијама на којима се налазио и Јовановић. Као једно од могућих разлога помиње се и пријатељство са попом Владом Зечевићем, високим комунистичким функционером, Јовановићем земљаком из Крупање коме је чинио услуге у току рата. Сама чињеница да Миливоје Јовановић иако је био припадник УГБ, организатор полицијских рација и члан Сталне комисије за категоризацију хапшеника, није желело да се придружи својим колегама када су побегли из Београда 4. октобра 1944. године, говори о томе да је имао добрих разлога што се уздао у услуге које је чинио припадницима НОП-а током рата.

Јовановић се запослио у „Трудбенику“ после рата, где је радио једно време као административни радник. Ухапшен је поново 1949. године и тада је у затвору провео време од априла 1949. до августа 1950. године. Након изласка из затвора запослио се у руднику, а потом је радио у грађевинском предузећу INPROS, одакле је и пензионисан. Преминуо је у Београду 1984. године у седамдесет деветој години.

20 Исто, 2.

ЗАКЉУЧАК

Бомбардовање 6. априла 1941. године и окупација која је потом уследила, довеле се и до промена у полицијском апарату сада окупирани Србије. Немачки окупатор се у земљи, а и у главном граду ослањао на домаће колаборационисте, углавном полицајце и агенте из међуратног периода, који су се одазвали на вршење своје редовне дужности након капитулације према акту потписаном 17. априла између представника југословенске владе и немачког генерала Максимилијана фон Вајкса (Ристановић 2022: 30). Једна од главних делатности Специјалне полиције, било је сузбијање комунистичке пропаганде и хапшење илегалца. Нарочито након напада Трећег Рајха на Совјетски Савез 22. јуна 1941. године. Полицијске службе су након њега започеле детаљну потрагу за комунистима на улицама Београда. У овоме је предњачио IV тзв. Антикомунистички одсек Специјалне полиције, као и одсек IV – а Гестапоа на челу са Ериком Винеком (Петрановић 1988: 57). Убрзо је отворен логор на Бањици у који је 9. јула 1941. затворена прва група ухапшених и сумњивих комуниста (Петрановић 1992: 329).

Комунисти су пак покушавали да се убаце у редове Специјалне полиције, Гестапоа и других служби са циљем да сазнају информације тако што би „заврбовали“ неке од службеника, који су гајили симпатије према њиховом раду или су били против окупаторског режима. Постојало је више таквих лица, која су носила полицијске униформе, а уједно пристајала да помажу ухапшеним комунистима против чије делатности је требало да се боре. Мотиви пружања помоћи су били различити: због патриотских осећања, идеолошких разлога, емпатије према затвореницима, због отпора који се јавио због репресалија окупаторског режима над недужним становништвом или личне процене да ће „комунистичка страна победити“.

У том смислу посебно је запажена улога Миливоја Јовановића у току Другог светског рата. Јовановић је био високи полицијски функционер и предратни шеф Одељења опште полиције са дугогодишњим искуством. По окупацији је био један од оних који су одмах приступили организацији Специјалне полиције према посебном „Распореду рада у Одељењу специјалне полиције УГБ“. Његова историјска улога није у потпуности разјашњена, нарочито део који се односи на помоћ комунистима на коју се позивао и због које није одговарао ни после Другог светског рата када се ОЗНА разрачунавала са „сарадницима окупатора“.

Захваљујући материјалу који нам је доставила породица Миливоја Јовановића, настојали смо да ту улогу у овом раду добрим делом разјаснимо. Истраживање је показало да је Миливоје Јовановић заиста имао одлучујућу улогу у помагању појединим комунистима које је избавио из затвора или упозорио од рација, због чега је и био поштеђен од стране ОЗНЕ на крају рата. Међутим, не би требало заборавити ни његову улогу и одговорност као члана Сталне комисије за категоризацију бањичких логораша и шефа Опште полиције која је извршила евиденцију Јевреја, по наредби Гестапоа у тренутку када се он налазио на њеном челу. Из тог разлога, улога Миливоја Јовановића у току Другог светског рата је врло комплексна и битно је да се не процењује и посматра једнострано ни у склопу неких будућих истраживања.

ИЗВОРИ

- Историјски архив Београда (ИАБ), ГЕСТАПО, МГ–XXI/226
 ИАБ, П–1/29, В–4, Збирка наредаба и упутстава бр. 1, Издање Општине града Београда 1941.
 ИАБ, 1886, Збирка досијеа револуционара радничког покрета и народнослободилачког покрета, МГ 4224/626, Предмет Сергија Голубјева.
 ИАБ, УГБ, СП, К–589, Правилник о организацији и раду у Одељењу специјалне полиције.
 ИАБ, фонд 221, Окружни суд Београд (ОСБ), Суђење Божидару Бошку Бећаревићу, Светозару Вуковићу и Николи Губареву, Записник о наставку саслушања Божидара Бошка Бећаревића од 7. 06. 1949. године, 14. 07. 1949.
 ИАБ, УГБ ОЗНА–Ј, К–138а, Досије Јовановић М. Миливоје.
 ИАБ, Уверење издато од стране Историјског архива у Београду да је Миливоје Јовановић био заточеник Логора на Бањици на захтев Ене Мирковић.
 ИАБ, УГБ ОЗНА–Ј, К–138а, Досије Јовановић М. Миливоје, Записник са саслушања од 1. 12. 1944.
 ИАБ, УГБ ОЗНА–Ј, К–138а, Досије Јовановић М. Миливоје, Затражена потврда података за Миливоја Јовановића.
 Приватна архива др Јелене Суботић, досије 555, предмет: Миливоје Миле Јовановић, бивши службеник Управе града Београда.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић 1998: Бранислав Божовић. *Београд под комесарском ујравом 1941. године*. Београд: Институт за савремену историју.
 Божовић 2014: Бранислав Божовић. *Специјална полиција у Београду 1941–1944*. Београд: Завод за уџбенике.
 Bjelajac 2004: Mile S. Bjelajac. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
 Vasić 1977: Miroljub Vasić. *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
 Дамјановић 1966: Милица Дамјановић. *Најредни покрети студената Београдској универзитету: ирмилог историју. Од 1919. до 1929. године, I*. Београд: Нолит.
 Димитријевић 2011: Бојан Димитријевић. *Војска Негућеве Србије: оружане снаге српске владе 1941 – 1945*. Београд: Институт за савремену историју.
 Koljanin 2011: Milan Koljanin. „Struktura i delovanje policije nacističke Nemačke u okupiranoj Srbiji 1941 – 1944”. *Istorija 20. veka*, 3/2011, 143–156.
 Марјановић 1964: Јован Марјановић. *Србија у Народнослободилачкој борби: Београд*. Београд: Нолит.
 Матијашевић 2017: Мартин Матијашевић. „Организација и методе рада одељења Специјалне полиције Управе града Београда 1941–1945”. *Култура јулиса*, 32, 65–81.
 Николић 1990: Коста Николић. *Большевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929. Историјске последице*. Београд: Институт за савремену историју.
 Петрановић 1992: Бранко Петрановић. *Србија у Другом светском рату 1939–1945*. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
 Petranović 1988: Branko Petranović. *Istorija Jugoslavije*, II. Beograd: Nolit.
 Поповски 1954: Тошо Поповски. *У оснијаку*. Београд: Борба.
 Ристановић 2019: Раде Ристановић. *Одлици оштора у окупираном Београду (1941–1941)*. Докторски рад. Нови Сад: Филозофски факултет.
 Ристановић 2020: Раде Ристановић. *Београдски равнојорци: Југословенска војска у ошадбини и Равнојорски покрети у окупираном Београду (1941–1944)*. Београд: Институт за савремену историју.

- Ристановић 2021: Раде Ристановић. „Невероватна прича о начелнику специјалне полиције“. *Nacionalist*, 12. мај 2021. < Није све као у серијама! Ово је ТАМНА СТРАНА београдске историје: НЕВЕРОВАТНА ПРИЧА о начелнику специјалне полиције (ФОТО) - Националист (nacionalist.rs) >. [9. септембар 2023].
- Ристановић 2022: Раде Ристановић. *Београдски комунисти: Комунистички њокрећ окупационог Београда: (1941–1944)*. Београд: Институт за савремену историју.
- Subotić 2021: Jelena Subotić. *Žuta zvezda, crvena zvezda. Sećanje na Holokaust posle komunizma*. Београд: Слио.
- Туцовић 2021: Радосав Туцовић. *Полицијски репресивни апарати нацистичке Немачке и његови домаћи инструменти: Анализа делатности Драгомира Јовановића и Аугуста Мајснера у окупационој Србији (1941–1944)*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.
- Ђирковић 2009: Симо Ђирковић. *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Лексикон личности*. Слика једне забрањене епохе. Београд: Просвета.

Ena S. MIRKOVIĆ

MILIVOJE JOVANOVIĆ (1905 – 1984) ASSOCIATE OF THE OCCUPIERS
AND/OR ASSOCIATE OF THE COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA:
APPENDICES FOR THE STUDY OF BIOGRAPHY

SUMMARY

The paper analyses the biography of Milivoje Jovanović (1905 - 1984), a police officer, who for over 19 years performed various police administrative duties in Belgrade. At the beginning of the Second World War in Yugoslavia, he was the head of the General Police, and after the occupation he accepted collaboration in the new reorganization of the Belgrade City Administration. He was appointed as the head of the Special Police Department, which primarily dealt with the arrests and investigations of communists. He remained in this position until July 1941, after which he was transferred to the Inspector's Department, where he remained until March 1944.

A less known fact from his biography is that before and during the Second World War, he helped some communists to avoid punitive raids or freed them from prison sentences. Thanks to the material provided to us by Milivoje Jovanović's family, we have tried to clarify this segment of his work in this article. The research showed that Milivoje Jovanović really had a decisive role in helping some communists, which is why he was spared by OZNA at the end of the war and was not qualified as a „collaborator of the occupiers“.

However, we should not forget his role and responsibility as a member of the Permanent Commission for the categorization of inmates in the Banjica camp, which sentenced many to death by firing squad. It should also not be forgotten that he was the head of the General Police at the time when the register of Jews was made by order of the Gestapo. For this reason, the role of Milivoje Jovanović during the Second World War is very complex and must not be analysed and evaluated unilaterally.

Key words: Milivoje Jovanović, biography, Special Police, World War II, communists, collaboration.

